

Програма навчальної дисципліни “Філософія” для студентів
II курсу / Уклад.: О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, С.Б. Жданенко
та ін. – Х.: Нац. ун-т “Юрид. акад. України”, 2011. – 14 с.

У к л а д а ч і : О.Г. Данильян,
О.П. Дзьобань,
С.Б. Жданенко,
Ю.Ю. Калиновський,
М.П. Колесніков,
Є.М. Мануйлов,
Н.І. Сатохіна,
С.В. Шефель

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
університету (протокол № 3 від 06.06.2011 р.)*

1. В С Т У П

Філософія є однією з фундаментальних навчальних дисциплін, яка передбачає вивчення та засвоєння сутності, змісту та особливостей філософії як світоглядної науки, основних етапів її розвитку, ролі в житті суспільства; формування й розвитку у студентів сучасного системного наукового мислення; ознайомлення їх з внеском мислителів різних філософських шкіл та напрямів, у тому числі й вітчизняних філософів у розвиток філософської культури; закладення основ для усвідомлення філософських знань як системи, яка виступає методологічним засобом для досліджень в інших науках.

У результаті вивчення навчальної дисципліни “Філософія” студент повинен **знати**:

- головні проблеми сучасної світової й вітчизняної філософії, історичні типи філософії, основні парадигми філософствування;

- основні ідеї світової та вітчизняної філософської думки, історію становлення, основні етапи і особливості розвитку філософії;

- основні закони, категорії, поняття і принципи філософії, особливості їх виявлення в житті суспільства і юридичній практиці;

- шляхи пізнання світу, функціонування знання в інформаційному суспільстві, особливості взаємозв'язку науки з сучасними соціальними і правовими проблемами;

- функції філософії у соціальному, науковому та практичному пізнанні;

- умови формування особистості, її свободи, відповідальності за збереження життя, природи, культури;

Необхідно також **уміти**:

- самостійно аналізувати факти, явища та процеси в системі “людина – світ” у їх діалектичному взаємозв'язку та з урахуванням змін, що відбуваються у світі й країні;

- володіти методологією наукового пізнання, творчої діяльності, застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань;

- критично оцінювати соціальні процеси, правові, політичні, економічні, історичні, екологічні, культурні, соціально-психологічні явища й події;
- формулювати світоглядні й методологічні висновки на основі отриманих знань, обґрунтовувати свою світоглядну та громадську позицію;
- удосконалювати свої особистісні риси та професійні якості на основі принципів загальнолюдської моралі і духовних цінностей.

2. З М І С Т

I. СУТНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві

Філософія, її предмет і структура. Мета та порядок вивчення філософії як навчальної дисципліни, її місце та роль у підготовці юристів. Наукові, методологічні та методичні основи вивчення філософії. Світогляд, його структура, риси, суспільно-історичний характер і роль у житті суспільства. Історичні типи світогляду: міфологія, релігія, філософія. Філософський світогляд. Гуманізм філософії. Функції філософії. Філософія і право. Філософія і мораль. Філософія і наука. Філософія і культура. Роль філософії у суспільстві, у професійній діяльності юристів.

Філософія стародавнього світу

Історичні передумови, час і місце виникнення філософії. Філософія стародавньої Індії. Упанішади. Ортодоксальні (санкхья, йога, вайшешика, ньяя, міманса, веданта) й неортодоксальні (локаята-чарвака, джайнізм, буддизм) філософські вчення. Філософія стародавнього Китаю (конфуціанство, даосизм). Антична філософія. Ранній грецький натуралізм (рання класика): мілетська школа, піфагорійці, елеати. Геракліт і Парменід: релятивістська й абсолютистська концепції світу. Левкіпп і Демокріт: ранні атомістичні вчення. Висока класика: шлях до людини – філософські вчення софістів і Сократа. Об'єктивний ідеалізм Платона. Філософська система Аристотеля. Основні риси філософії епохи еллінізму (пізня класика) та її школи: кініки, скептики, епікуреїзм, стоїцизм, неоплатонізм.

Філософія середньовіччя та Відродження

Джерела середньовічної християнської філософії та її основні проблеми. Християнство як світоглядне підґрунтя філософії середньовіччя. Специфіка типу філософування середньовіччя. Етапи розвитку середньовічної філософії (апологетика, патристика, схоластика) та їх особливості. Вчення Августина Блаженного про природу та людину. Реалізм і номіналізм. Філософське вчення Фоми Аквінського. Філософія епохи Відродження. Деїзм (Г. Галілей) і пантеїзм (Дж. Бруно). Гуманізм і проблема людської індивідуальності (М. Кузанський, М. Монтень, П. Помпонацці). Ренесансний антропоцентризм як апологія свободи. Філософія періоду Реформації (М. Лютер, У. Цвінглі, Ж. Кальвін).

Філософія Нового часу та епохи Просвітництва

Наукова європейська революція XVII ст. Концепції можливості людського пізнання. Гностицизм та агностицизм. Проблема методу пізнання. Механіцизм, раціоналізм та емпіризм. Філософське обґрунтування нової картини світу (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Р. Декарт, Б. Спіноза, Г.В. Лейбніц, Дж. Локк, Дж. Берклі, Д. Юм). Соціально-філософські аспекти у філософських поглядах емпіристів та раціоналістів Нового часу. Деїзм і матеріалізм у французькому Просвітництві. Вчення про природу і суспільство у філософії Просвітництва (Монтеск'є, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо). Проблема людини у філософії Просвітництва. Французький матеріалізм XVIII ст.

Німецька класична філософія

Особливості та характерні риси німецької класичної філософії, її місце в історії філософської думки. І. Кант: дуалізм світу людського буття – природний і моральний. Філософія людського “Я” (Й.-Г. Фіхте). Натурфілософія Ф. Шеллінга. Філосо-

фія абсолютної ідеї й діалектика Г.-В.-Ф. Гегеля. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха. Вплив ідей німецької класичної філософії на європейську культуру. Проникнення ідей німецької класичної філософії в Україну.

Сучасна світова філософія

Основні напрями сучасної світової філософії. Позитивістська тенденція у сучасній світовій філософії. Етапи розвитку позитивізму (класичний позитивізм, махізм, неопозитивізм, постпозитивізм). Релігійно-філософські напрями (тейярдизм, персоналізм). Неотомізм як офіційна філософсько-теологічна доктрина католицької церкви. Виникнення некласичних філософських учень в ХІХ ст. Ірраціонально-гуманістичний напрям у сучасній філософії: філософія життя і творчої еволюції, фрейдизм (неофрейдизм), герменевтика, феноменологія, екзистенціалізм, філософська антропологія. Філософія марксизму. Феноменологія. Комунікативна філософія. Філософія постмодерну. Російська філософія ХІХ – ХХ ст.: основні напрями та характерні риси.

Вітчизняні філософські традиції

Джерела української філософської культури. Філософія в культурі Київської Русі (Х-ХІІ ст.). Просвітництво в Україні (ХV – початок ХVІ ст.). Києво-Могилянська академія – центр філософської думки в Україні. Проблема світу і людини у філософії професорів академії (С. Яворський, Ф. Прокопович). Філософія Г. Сковороди. Сутність “філософії серця”. Український романтизм (М. Гоголь, М. Костомаров, Т. Шевченко, П. Куліш). Основні ідеї філософії П. Юркевича. Київська екзистенційна філософія ХХ ст. (Л. Шестов, В. Зенковський). Філософські ідеї в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст. “Культурне відродження” 20-х років ХХ ст. Українське філософське відродження 60-х років ХХ ст. Новітня філософія України.

II. ОНТОЛОГІЯ, ГНОСЕОЛОГІЯ, АНТРОПОЛОГІЯ, СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

Філософський смисл проблеми буття

Онтологія, її основні проблеми та категоріальні визначення. Типи онтологій. Філософський смисл проблеми буття, її історичне усвідомлення. Категорія буття: її сутність і специфіка. Співвідношення категорій: буття, суще, реальність, дійсність. Основні форми буття. Роль категорії “субстанція” для визначення онтологічних основ і способу буття світу. Формування науково-філософського поняття матерії. Сучасна наука про складну систему організації матерії та її властивості. Матерія і рух. Простір і час як форми існування матерії. Сучасні наукові моделі розвитку світу.

Свідомість як філософська проблема

Проблема свідомості у філософії. Теорії походження та сутності свідомості. Свідомість як вища форма відображення. Свідомість як субстанція. Свідомість як форма регулювання і необхідна умова життєдіяльності людини, її суспільна природа, сутність і функції. Свідомість як суб’єктивне явище. Рефлексія, розум, інтелект, мислення. Рівні психічного життя людини: не-свідоме, підсвідоме, свідоме, надсвідоме. Структура свідомості. Свідомість і вищі форми психічної діяльності: мислення, пам’ять, воля, емоції. Свідомість і мова. Специфіка юридичної мови. Самосвідомість. Фундаментальна роль категорії свідомості в філософії, її методологічне значення для пізнання природи, суспільства і юридичної практики.

Філософське вчення про розвиток

Діалектика як вчення про розвиток і метод пізнання. Історичні форми діалектики. Об’єктивна і суб’єктивна діалектика.

Діалектика як система принципів, законів, категорій. Принцип загального зв'язку. Поняття відношення, зв'язку, взаємодії. Принцип розвитку. Поняття зміни, руху, розвитку. Основні закони діалектики. Основні категорії діалектики. Значення законів і категорій діалектики для теоретичної і практичної діяльності юристів. Модифікація діалектики в сучасних філософських доктринах. Метафізика, догматизм, релятивізм, еkleктика як класичні альтернативи діалектики. Протилежність діалектики й метафізики. Становлення сучасної філософської концепції розвитку. Синергетика: категоріальний апарат, особливості, евристичний потенціал. Протилежність та взаємодоповнюваність діалектики й синергетики. Синергетика в соціальному та юридичному пізнанні.

Сутність і структура пізнавального процесу. Наукове пізнання, його форми та методи

Пізнання в контексті людського існування. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Види пізнавальної діяльності: чуттєве і раціональне, емпіричне і теоретичне. Діалектика чуттєвого і раціонального в пізнанні. Принцип визначальної ролі практики в пізнанні. Творчість як конструктивний принцип пізнання. Інтуїція. Проблема істини у філософії та науці. Філософське вчення про істину. Практика як головний критерій істини. Істина в судових рішеннях. Специфіка соціального пізнання. Проблема об'єктивної істини в соціальному пізнанні. Соціальна прогностика і футурологія. Поняття науки. Специфіка наукового пізнання. Методологія наукового пізнання. Метод і методологія. Рівні методології. Методи емпіричного дослідження. Методи теоретичного дослідження. Методологія розвитку теорій: від абстрактного до конкретного, єдність історичного і логічного. Сучасна методологія пізнання. Логіка наукового дослідження та її етапи (факт, проблемна ситуація, проблема, гіпотеза, доказ, концепція, теорія). Соціальні функції науки. Наука і мораль. Свобода наукового пізнання і соціальна відповідальність ученого.

Філософське розуміння суспільства

Суспільство як підсистема об'єктивної дійсності, джерела його походження та історія. Основні підходи до розуміння суспільства: натуралістичні, соціо-психологічні. Теорія соціальної дії (М. Вебер, Т. Парсонс). Теорія предметної дії (К. Маркс). Діяльність як специфічний засіб існування соціального. Суспільні відносини, їх сутність та зміст. Суспільні закони, їх особливості, класифікація і механізм дії. Сфери суспільного життя (економічна, соціальна, духовна, політична). Суспільно-історична практика. Проблема системності суспільного життя (О. Конт, Г. Спенсер, К. Маркс, Е. Дюркгейм, М. Вебер, П. Сорокін). Суспільство як відкрита система. Флуктуаційні й дисипативні стани функціонування суспільства. Співвідношення порядку й хаосу у функціонуванні суспільства як системи. Біфуркаційна й еволюційна моделі розвитку соціуму. Концепція "індивідуалізованого суспільства" (З. Бауман). Непатримоніальна концепція суспільства. Інформаційне суспільство як сучасна модель суспільних відносин. Філософські проблеми соціоприродної коеволюції. Ноосфера.

Людина як предмет філософського аналізу. Особистість і суспільство

Проблема людини в історії філософії. Основні концепції походження людини (антропосоціогенез, дарвінізм, космізм, теологія). Антропосоціогенез, його комплексний характер. Філософська проблема природи й сутності людини. Людина як єдність вітального, соціального і духовного. Проблема життя і смерті у філософії. Самоцінність людського життя і право людини на гідне життя. Біологічні і соціальні межі життя. Зміст значення людського виміру у соціальних процесах сучасної епохи. Зміст понять: людина, індивід, особистість, індивідуальність. Історичні типи взаємовідносин людини і суспільства. Соціальне буття людини як єдність індивідуального і суспільного буття. Діалектика історичної необхідності свободи і відповіда-

льності особи в суспільному розвитку, їх взаємна зумовленість. Неможливість протиставлення свободи і необхідності. Історичний детермінізм і свобода вибору в діяльності людини. Зростання свободи особистості як критерій суспільного прогресу.

Духовне життя суспільства і культура

Проблема духовного життя суспільства. Основні сфери духовного життя суспільства: ідеологічна та суспільно-психологічна, наукова, художньо-естетична, освіта та виховання. Елементи духовного життя суспільства та їх взаємозв'язок. Поняття суспільної свідомості. Суспільна свідомість і суспільне буття. Співвідношення духовного життя суспільства та суспільної свідомості. Зміст і структура суспільної свідомості, її закономірності. Діалектика науково-теоретичного і буденно-психологічного рівнів суспільної свідомості. Взаємозв'язок політичної, правової, моральної, естетичної, релігійної (атеїстичної), філософської та інших форм суспільної свідомості. Культура як специфічна соціальна реальність. Культура як спосіб життєдіяльності суспільства і процес самовідтворення людини. Правова культура. Маргінальна культура. Східна і західна моделі культури, їх взаємовпливи.

Філософське розуміння історії

Сучасні концепції філософії історії: концепції локальних цивілізацій (М. Данилевський, О. Шпенглер, П. Сорокін), гносеологічний напрям (В. Дільтей, Г. Зіммель, Р. Коллінгвуд, Р. Арон), комунікативна концепція К. Ясперса, технократичні концепції історії (Д. Белл, З. Бжезинський). Світ-системний аналіз І. Валлерстайна. Проблема єдності та багатоманітності всесвітньої історії. Культурно-цивілізаційні типології суспільств (натуралістичні, географічні, формаційні та ін.). Проблема спрямованості історичного процесу. Теорії історичного кругообігу, концепції локальних культур і цивілізацій, уявлення

про лінійну спрямованість історії. Постановка питання про “кінець історії” в новітній філософії (Ф. Фукуяма). Людина як суб’єкт історичного процесу. Об’єктивне й суб’єктивне в соціально-історичному процесі. Стихійне і свідоме в історії. Смісл історії та ідея історичного прогресу. Історичні типи суспільного прогресу. Критерії прогресу. Глобалістичні та антиглобалістські тенденції сучасної цивілізації.

3. СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Габріелян О.А. Філософія історії: підруч. / О.А. Габріелян, І.І. Кальной, О.П. Цветков. – К.: Академвидав, 2010. – 213 с.

Данильян О.Г. Основи філософії: навч. посіб. / О.Г. Данильян, В.М. Тараненко. – Х.: Право, 2003. – 532 с.

Иванов Е.И. Социальная философия для юристов: очерки истории: [учеб. пособ. для студ. юрид. вузов и фак.] / Е.И. Иванов – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 904 с.

История философии Украины: хрестоматия: [учеб. пособ.] – К.: Лыбидь, 1993. – 553 с.

Козак І.Й. Основи української філософії: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І.Й. Козак. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2001. – 224 с.

Основи філософії: підруч.: [інтегр. кредит.-модул. курс для студ. вищ. навч. закл.] / за ред. Л.М. Нікітіна. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2009. – 323 с.

Петрусенко В.Л. Філософія: курс лекцій: [навч. посіб.] / В.Л. Петрусенко. – 2-ге вид., виправл. і доповн. – К.: Каравела, 2002. – 544 с.

Сучасний словник з суспільних наук / за ред. О.Г. Данильяна, М.І. Панова. – Х.: Прапор, 2006. – 432 с.

Соціальна філософія: підруч. для вищ. шк. – Х.: Прапор, 2007. – 688 с.

Філософія історії: підруч. для вищ. шк. – Х.: Прапор, 2006. – 656 с.

Навчальне видання

ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ФІЛОСОФІЯ”
для студентів II курсу

У к л а д а ч і: ДАНИЛЬЯН Олег Геннадійович,
ДЗЬОБАНЬ Олександр Петрович,
ЖДАНЕНКО Світлана Борисівна,
КАЛИНОВСЬКИЙ Юрій Юрійович;
КОЛЕСНИКОВ Михайло Петрович,
МАНУЙЛОВ Євген Миколайович,
САТОХІНА Наталія Іванівна,
ШЕФЕЛЬ Сергій Вікторович

Відповідальний за випуск *О.Г. Данильян*

Редактор *О.І. Борисенко*

Комп'ютерна верстка *Л.П. Лавриненко*

План 2011, поз. 57

Підп. до друку 22.06.2011 р. Формат 84x108¹/₃₂. Папір офсетний.
Друк: ризограф. Умовн. друк. арк. 0,87. Облік.-вид.арк. 0,39. Вид. № 31.
Тираж 500 прим. Зам. № 4345. Ціна договірна.

Редакційно-видавничий відділ
Національного університету “Юридична академія України”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.

Друкарня
Національного університету “Юридична академія України”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.